

HOMEROVE ODGOJNE VRIJEDNOSTI

Odgoj je u staroj Grčkoj vrijedio samo za *plemstvo*,²⁶⁵ a težeći tome da se dođe do jake osobnosti, ticao se kako tjelesne tako i duševne razine čovjeka. U tom okruženju odgojena osoba morala je biti odlučna, poduzetna i u borbi okretna, o čemu se naveliko govori u Homerovim epovima,²⁶⁶ tako da se u njegovu životnom i obrazovnom idealu naslućuju crte, ali još uvijek ne i pojam budućeg savršenog Grka koji je καλοκάγαθος (*kalokagathós*),²⁶⁷ a koji će iznjedriti kasnije atenski pristup odgoju,²⁶⁸ što će Rimljani slobodno prevesti sa *mens sana in corpore sano*. Homerov helenski svijet nalazi se u povojima svog kulturnog razvoja²⁶⁹ pa nije moguće govoriti strogo o njegovu *odgojnom sustavu* i pratećim *ustanovama*. Ovdje je riječ tek o odgojnim *običajima* i *navikama*, a manje o njegovim promišljenim načelima i pravilima. Ukratko, odgoj Grka u Homerovo vrijeme isključivo je vezan za *obitelj*, koncentriran je na *praktično*, a odgajalo se *motrenjem* odraslih dok su bili u akciji.²⁷⁰

Prvo staranje oko novorođenčeta pripalo je majci iako ona u mnogo slučajeva nije uvijek sama hranila svoje dijete. Naprotiv, povjeravalo ga se dvorkinji, robinji, odnosno *dojilji* ili *njegovateljici* čija je to bila dužnost i svojevrсна profesija. To je razvidno u kući najslavnijeg trojanskog heroja Hektora:²⁷¹ u trenutku naime kad se dolazi oprostiti od svoje supruge Andromahe sluteći da mu je to i posljednji susret sa ženom i sinom Astijanaksom²⁷² jer su Ahejci s ogromnim vojnim snagama već na vratima Troje. U Andromahinoj pratnji je »dojilja« koja je pošla za Andromahom »u rukama noseći dijete«. ²⁷³ Tako othranjena djeca, a zbog majčinskog odnosa prema njima, bila su vrlo naklonjena i odana svojim dojiljama kako u

²⁶⁵ Osim već prije spomenutih Jaegera i Marroua vidi: Fritz Geschnitzer, »Homer«, u: Kai Brodersen, *Grosse Gestalten der Griechischen Antike. 58. Historische Portraits von Homer bis Kleopatra*, München 1999., str. 12–21.

²⁶⁶ Kenneth John Freeman, *Schools of Hellas*, London 1909.

²⁶⁷ *Il.* I, 131; 275; IV, 179; XXI, 108; *Od.* XVII, 307 itd.

²⁶⁸ Werner Jaeger, *Paideia. Die Formung des griechischen Menschen I–III*, Berlin – New York 1989., str. 46.

²⁶⁹ Homer samo na jednom mjestu možda spominje pismenost u Heladi: *Il.* VI, 168–169.

²⁷⁰ Dovoljno je imati pred očima neke osobe *Ilijade* i *Odiseje* poput Ahileja, Eurikleje, Nausikaje, Andromahe, Telemaha, Penelope, itd.

²⁷¹ Ima puno primjera toga u Homerovu djelu. Ovdje donosimo samo jedan.

²⁷² *Il.* VI, 399–403.

²⁷³ *Il.* VI, 389; 399–400; *Od.* I, 435.

djetinjstvu²⁷⁴ tako i u poodmakloj dobi.²⁷⁵ O tome nam svjedoči i Odisejev odnos prema njegovoj dojilji Eurikleji, koja je bila sluškinja njegova oca Laerta,²⁷⁶ a prema kojoj se krajnje korektno odnosilo i kasnije.²⁷⁷

Po svemu sudeći, antičkom Grku se nije činilo dobrim da dječak odrasta samo pod paskom majke dojilje jer se izlagao riziku *razmaženosti*,²⁷⁸ iako se njegovala *nježnost* i samog oca. To Homer posebno ističe u susretu Hektora i Andromahe, kad supruga savjetuje svome mužu da se ne izlaže riziku i da ne ide u rat iz kojeg, ona sluti, neće izvući živu glavu. Upravo je to trenutak kad beskompromisni trojanski junak pokazuje svu očinsku nježnost prema vlastitome čedu koje je bilo zastrašeno²⁷⁹ njegovim vojničkim izgledom:

»Odmah svijetli Hektor sa glave kacigu svoju
Sjajnu, presjajnu, skine i na tle je metne, te sina
Poljubi miloga svog i na rukama ponjiše njega.«²⁸⁰

Iz teksta se saznaje da je tome najprije prethodio skriveni ali nježni pogled upućen sinu²⁸¹ dok ga je dojilja držala na grudima, potom Hektorov pokušaj da sebi privine čedo, a onda krik malenoga²⁸² zbog gorostasne i čudno odjevene pojave vlastitog oca na kome je bila odora od mjedi, a kaciga s konjogrivnom resom.²⁸³ Ovo kratko izvješće u *Ilijadi* svjedoči o tome kako se grčki aristokrat i vojnik, onaj kojeg je resila vojnička vrlina, ponašao u trenutku zastrašenosti mladoga bića. Najprije mu je zajedno s majkom uputio osmijeh,²⁸⁴ davši mu do znanja da se ničega ne treba bojati kad su uz njega pored njegovateljice njegov otac i majka, potom je, znajući što je povod djetetova straha, skinuo kacigu s glave²⁸⁵ mičući je izvan nje-

²⁷⁴ Il. XIV, 467.

²⁷⁵ Il. XXII, 394–429.

²⁷⁶ Il. XXII, 394; 419; XXIII, 25; 39; 69.

²⁷⁷ Od. I, 430–433; XXII, 391s; 411ss itd.

²⁷⁸ Il. I, 297–298; II, 270–280.

²⁷⁹ Il. VI, 467–470.

²⁸⁰ Il. VI, 472–474. (Homer, *Ilijada*, Zagreb 2003., str. 154)

²⁸¹ Il. VI, 404.

²⁸² Il. VI, 466–468.

²⁸³ Il. VI, 469.

²⁸⁴ Il. VI, 471.

²⁸⁵ Il. VI, 472.

gova vidokruga, a onda cjelivao vlastito dijete i nježno ga njihao na svojim rukama kako bi mu umanjio strah od nenadane i gorostasne pojave.

Na tako davnoj odgojnoj praksi koja se stalno potvrđivala tijekom povijesti²⁸⁶ i suvremene odgojne znanosti nastavljaju promicati slično ponašanje u trenutku odgajaničova straha: ljubaznost ključnih odgojnih faktora (otac, majka, odgajatelj) koja se iskazuje na primjeren način – kroz mio pogled i ljubazan osmijeh kao prvi korak u suzbijanju straha, potom fizička i duševna blizina koja se manifestira tjelesnim kontaktom s preplašenim, a onda kao vrhunac, uzimanje djeteta na vlastite ruke kako bi ga se lišilo straha i psihički rasteretilo.²⁸⁷

Na temu odgoja dječaka u staroj Grčkoj postoje već vrijedna objavljena djela.²⁸⁸ *Poštivanje roditelja* bila je stroga dužnost o koju se djeca nisu smjela lako ogriješiti, a vježbalo se u djetinjstvu kako bi bilo stavom i u zreloj dobi.²⁸⁹ U protivnom trebalo se nadati prokletstvu vlastitih roditelja,²⁹⁰ a i ljutnji samih bogova.²⁹¹ Djeca, a iz poštivanja i odrasli, svoje su majke, barem one aristokratske, nazivali »gospođa majka«.²⁹² Dječaci su se najprije učili kućnim poslovima, a poslije junačkim i bojnim igrama i vještinama. Vladalo je uvjerenje da se kućnim poslovima postiže spretnost i domišljatost koja je kasnije omogućavala snalaženje u svim životnim prilikama pa i u samom ratu.²⁹³ Dijete je raslo uz brigu i skrb roditelja pa i drugih ukučana slušajući slatkorječivi govor bajki o bogovima, junacima, herojima vrijednima svakog divljenja. Odrasli su nadalje imali u vidu *etički* odgoj potomstva, ali nisu krili ni tajili ono što bi iz tog bilo vrlo važno i za njih

²⁸⁶ Heinz-Elmar Tenorth, *Geschichte der Erziehung*, Weinheim 2008.; Johannes Christes, *Handbuch der Bildung und Erziehung in der Antike*, Darmstadt 2006.

²⁸⁷ Joseph Scklafani, *The educated parent. Recent trends in raising children*, Westport, CT 2004.; Gertrud Ennulat, *Ängste im Kindergarten ein Praxisbuch für Erzieherinnen und Eltern*, München 2001.; Klaus Grossmann, *Angst und Lernen. Angstfreie Erziehung in Schule und Elternhaus*, München 1977.

²⁸⁸ Mark Golden, *Children And Childhood In Classical Athens*, Baltimore 1990.; Jenifer Neils –Lesley Beaumont, izd., *Coming of Age in Ancient Greece. Images of Childhood from the Classical Past.*, New Haven 2003.; Oscar Pache, *Baby and Child Heroes in Ancient Greece*, Urbana and Chicago 2004.; Mark Golden, »Change or Continuity? Children and Childhood in Hellenistic Historiography«, u: Mark Golden, izd., *Inventing Ancient Culture: Historicism, Periodization, and the Ancient World*, London 1997., str. 176–191.

²⁸⁹ *Il.* II, 130s.

²⁹⁰ *Il.* II, 135s.

²⁹¹ *Il.* II, 131–136.

²⁹² *Il.* VI, 429; IX, 560 itd.

²⁹³ *Il.* II, 314–316.

same, naime da u starosti nađu *pomoć* i *zamjenu*²⁹⁴ te da se produži vijek vlastitom pokoljenju. Roditelji su čeznuli da im djeca budu barem kao što su oni, štoviše, i bolja od njih samih: »Da rekne tko: 'od oca je taj valjaniji mnogo'«. ²⁹⁵ To da su Grci kućnom poslu pripisivali i odgojnu kvalitetu proizlazi iz Odisejevih riječi koje je kazao svinjaru Eumeju prije nego što mu se otkrio.²⁹⁶

Kad je muško dijete postalo dječakom, njegova se odgoja laćao otac vodeći ga sa sobom u društvo odraslih i postupno ga upućivao u životna znanja i umijeća. Koliko je to bila važna odgojna praksa, znano nam je primjerice iz Andromahina jadikovanja nad mrtvim Hektorom gdje ona govori o predstojećoj sudbini sina Astijanaksa koji je ostao siročće nakon očeve pogibije, osvješćujući si ono što će se s njim događati kad bude ondje gdje je mjesto i njegovim vršnjacima, u društvu odraslih, ali bez očeve asistencije:

»Zlopateć dolazi on prijateljima svojega oca,
Od njih za struku jednog, a drugog za košulju vuče;
Gdjekojem bude ga žao, pa vrčić dade mu mali,
Usne okvasi njim, al' ne može okvasit grla.
Dječak, što ima i oca i majku, od gozbe ga riva,
Rukama njega lupa i grdnim ga r'ječima psuje:
'Odlaz' odavde, tvoj se među nama otac ne gosti.'
Zaplakan onda se dječak udovici materi vraća, –
Sin naš Astijanaks, što prije na koljenma ocu
Jedaše samo mozak i ovnujsko debelo meso.«²⁹⁷

Što se iz ovih nekoliko navedenih redaka *Ilijade* može reći o starogrčkom odgoju dječaka? Ponajprije da se skrb dojlje nije sastojala samo od hranjenja (τροφή, *trophē*), premda je to bio prioritet kako bi se uopće moglo uzdizati čovjeka kao duhovno biće, nego i od najelementarnijih odgojnih zahvata koji su bili usklađeni s običajima i tradicijom obitelji gdje je i

²⁹⁴ Il. XIX, 368.

²⁹⁵ Il. VI, 479.

²⁹⁶ Od. XIV, 222–223.

²⁹⁷ Il. XXII, 492–502. (Homer, *Ilijada*, Zagreb 2003., str. 534)

nadalje dojilja imala važnu ulogu, ali i majka.²⁹⁸ Nakon toga pak uslijedila je očeva sustavnija odgojna briga kad je riječ o dječaku, a majčina kad je riječ o djevojčici.²⁹⁹ Dječakov odgoj događao se dakle i ondje gdje se zbivao ne samo obiteljski nego i društveni život, gdje se raspredalo o ratnim vještinama, ali i o životu u mirnodopsko vrijeme, konkretno na simpozijima³⁰⁰ o kojima govori i navedeni ulomak *Ilijade*. Bila je to jedinstvena prilika za dječake da se u društvu svojih roditelja upoznaju s njihovim prijateljima te da se zbliže sa svima onima koji su imali društvenu težinu, kako u ratu tako i u miru. Očevi, osim što su bili neposredni uzori i ideali svojoj djeci, pritom su bili i svojevrsni vodiči i posrednici. Zato već sad Andromaha žali nad svojim sinom videći ga kako se mora zlopatiti³⁰¹ snalazeći se u tom nepoznatom, a opet tako i toliko uzvišenu i po životnu karijeru važnom društvu. Ono što bi dječak dobivao izravno od svog oca kao neposredno nadležnog za njegov odgoj, u ovoj situaciji mora tražiti od njegovih prijatelja umoljavajući se, ponižavajući, vukući ih za rukave,³⁰² a oni će mu se obraćati iz samilosti,³⁰³ tek toliko naime da zadovolje puku formu, od čega dijete neće imati velike koristi.³⁰⁴

Iz ovoga se može zaključiti da je i antičkom Grku bilo sasvim jasno kako je odgajanje dugotrajno, sustavno zalaganje onoga u koga se ima povjerenje, koga se doživljava kao oslonac i ideal, odgajatelja koji svog odgajnika uči prve korake vodeći ga za ruku kroz život. Kad bi to imao Astijanaks, a neće imati, bi li se onda morao ponašati na način koji njegova majka već sluti? Zacijelo ne! Neće Astijanaks biti samo u tome prikraćen. Istovremeno će osjetiti i što znači živjeti u necjelovitoj obitelji kao važ-

²⁹⁸ Usp. prikaze Andromahe i Penelope i njihov odnos prema vlastitoj djeci – Astijanaksu i Telemahu.

²⁹⁹ O odgoju ženske mladeži u antičkoj Grčkoj, o odgojnim sadržajima i instancama, bit će kasnije govora.

³⁰⁰ Simpozij (συνπόσιον, *sympósion*) ili gozba bio je starogrčki način druženja odraslih ljudi, aristokracije, odnosno ratnika u svrhu prenošenja tradicionalnih vrijednosti, koji je katkad znao završiti u pijankom, a nerijetko i izražavanjem homoseksualnih sklonosti. Žene bi se mogle pojaviti tek kao zabavljačice. Simpozij će u mlađoj grčkoj povijesti poprimiti i značenje književne vrste, odnosno podvrste *dijaloga* unutar kojeg se partneri zamišljaju kao sudionici gozbe. Rasprava se, kroz pitanja i odgovore, vodi oko središnjeg problema, a usput se raspravlja o raznovrsnim temama. Postoje sačuvani gozbeni dijalozi Platona, Ksenofonta, Plutarha, Ateneja i Makrobija.

³⁰¹ *Il.* XXII, 492.

³⁰² *Il.* XXII, 493.

³⁰³ *Il.* XXII, 494.

³⁰⁴ *Il.* XXII, 494s.

nom odgojnom tijelu za taj uzrast. Baš zbog toga bit će izložen fizičkom i psihičkom zlostavljanju svojih vršnjaka,³⁰⁵ a odgojna drama izražena kroz plač djeteta³⁰⁶ bit će dovedena do duševne boli kad se spomene minula očeva nježnost i skrb.³⁰⁷

Zdrav nježan odnos³⁰⁸ antički Grk, kako muškarac tako i žena, nije pokazivao samo prema djetetu, nego se on njegovao i prema odrasloj osobi u situacijama koje su to jednostavno pretpostavljale. Svojevrsni je to nastavak odnosa koji se formirao u djetinjstvu. Tako se primjerice odnosi Eumej³⁰⁹ prema Telemahu kojeg je vidio nakon dugih godina izbjivanja, tako se drže i Telemah i Odisej u trenutku kad se Odisej otkriva Telemahu kao njegov otac,³¹⁰ što će reći da je to bila redovita praksa i da se tada nije štedjelo na nježnosti.

Posebno je to pak razvidno kod Odisejeva prvog susreta sa sinom Telemahom nakon dvadeset godina lutanja po morima i Telemahove privrženosti ocu³¹¹ u tom trenutku, odnosno međusobne nježnosti oca i sina,³¹² Penelopina³¹³ dočeka potajice nestala jedinca. Razmotrit ćemo jedan po jedan od tih iskaza:

»Tako Odisej reče i poljubi sina, i njemu
Na tle se odroni suza od lica koju je dotle
Jednako potiskivo; Telemah još vjerovat ne htje,
Da mu je otac to. [...]«³¹⁴

³⁰⁵ *Il.* XXII, 496ss.

³⁰⁶ *Il.* XXII, 499.

³⁰⁷ *Il.* XXII, 500–501.

³⁰⁸ Osim toga, stari su Grci, ali ne iz Homerova vremena, poznavali i pederestiju (παιδεραστία, *paideraστία*) koja je imala mnoga obilježja suvremene pedofilije, usp. Plat. *symp.* 181c; 192b. No nisu je tako i toliko žigosali kao što je to danas slučaj s pedofilijom.

³⁰⁹ *Od.* XVI, 20–26. Eumej je bio najprije svinjar, a onda i vođa svinjara u Odisejevoj obitelji, silno vezan za svoga gospodara, ali privržen i njegovu sinu Telemahu te ženi Penelopi. Strašno je patio zbog odsutnosti starog i mladog gospodara iz obitelji ostavši im krajnje odan i vjeran.

³¹⁰ *Od.* XVI, 190–192; 213–220.

³¹¹ *Od.* XVI, 213s.

³¹² *Od.* XVI, 215–218.

³¹³ Penelopa (Πηνελόπεια, *Pēnelópeia*) je Odisejeva vjerna supruga koja je na njega čekala punih 20 godina i vrlo smišljeno odugovlačila svoju ponovnu udaju. Njezine smicalice poput tkanja mrtvačkog pokrova svekru, koji bi svake noći razderala (*Il.* II, 104–105), a rekla je proscima da će se udati za jednog od njih kad ga završi, ili pak održavanja natjecanja u korištenju luka, a znala je da ga samo Odisej može nategnuti (*Il.* XXI, 336), odražavaju njezinu pravu narav. Zacijelo jedan od najpozitivnijih likova u Homerovu opusu.

³¹⁴ *Od.* XVI, 190–193. (Homer, *Odiseja*, Zagreb 2003., str. 308)

Nakon Telemahova povratka u vlastitu zemlju Itaku³¹⁵ i dirljiva susreta sa slugom Eumejem,³¹⁶ dok je izbjegavao opasan susret s proscima,³¹⁷ istovremeno htijući doznati iz prve ruke situaciju u obiteljskom domu,³¹⁸ naletio je na vlastita oca koji je bio prurušen u prosjaka-stranca s Krete³¹⁹ te već nekoliko dana i sam kao gost boravio kod sluge Eumeja. Spektakularan susret³²⁰ s ocem odigrao se u Eumejevoj kolibi u trenutku dok je sluga bio na putu da odnese vijest o Telemahovu povratku Penelopi,³²¹ ali ne i Odisejevu ocu Laertu.³²²

Sinovljevi šok otac je ublažio govoreći mu kako se ne treba plašiti, da on nije bog nego njegov otac zbog kojeg je puno propatio u životu.³²³ Nakon toga uslijedio je doslovno navedeni tekst iz *Odiseje* u kojem pisac kroz poljubac demonstrira nježnost oca prema sinu i samom stradalniku zbog čega se nisu više mogle suspregnuti ni suze.³²⁴ Naime Odisej je prije kradomice doznao kroz kakve je sve nevolje moralo prolaziti njegovo dijete³²⁵ i kako se u svemu ponašalo dostojno oca koji ga je rodio.³²⁶ Zacijelo je Penelopa često spominjala sinu vrline i slavu njegova oca koje je tako snažno podvukla u trenutku kad je Telemahu prijetila smrtna opasnost.³²⁷ Doslovno je riječ o starogrčkim »pedagoškim vrijednostima« kojima se kitio svaki vrli heladski aristokrat. Prije svega to je *vrлина* usvojena ne samo kao ideal nego i kao unutrašnji stav,³²⁸ potom *junaštvo* koje se može uspoređivati s onim lavljim,³²⁹ a onda i *slava* koja se o njemu širila ne samo

³¹⁵ *Od. XV, 495–499.*

³¹⁶ *Od. XVI, 11–26.* I ovdje ima puno odgojnih elemenata koji pokazuju odnos sluge prema gospodarevu djetetu, ljubavi koja je nastala tijekom zajedničkog suživota i međusobne empatije.

³¹⁷ Ubojstvo Telemaha je nagovješteno već znatno ranije. Trebao je biti sačekani i pogubljen kod otoka Asteride (*Od. IV, 845–847*) prema Antinojevu planu. (*Od. IV, 669–673; 675–677*)

³¹⁸ *Od. XVI, 31–35.*

³¹⁹ *Od. XVI, 57–63.*

³²⁰ Naime Atena je u tili čas prosjaka, što ga je maločas upoznao Telemah, pretvorila u naočita i dobro odjevena muškarca, muževna izgleda, za kojeg je Telemah pomislio da je sam bog (*Od. XI, 173–179*).

³²¹ *Od. XVI, 130–131.*

³²² *Od. XVI, 150s.* Njemu je vijest o tome trebala javiti ključarica Eurikleja. (*Od. XVI, 152s*).

³²³ *Od. XVI, 181–183.*

³²⁴ *Od. XVI, 191s.*

³²⁵ *Od. XVI, 91–94.*

³²⁶ *Od. XVI, 114.*

³²⁷ *Od. IV, 724–728.*

³²⁸ *Od. IV, 724s.*

³²⁹ *Od. IV, 724.*

po rodnom mu Argu nego po cijeloj Heladi,³³⁰ što će reći Grčkoj. Koliko su to bile važne, odnosno ključne odgojne vrijednosti, svjedoči doslovno Penelopino inzistiranje na njima.³³¹ Nije onda čudo što je Telemah čeznuo za upoznavanjem takvoga oca, uzora i ideala, kao ni da je toliko toga poduzeo, da je napustio vlastitu majku, dom, ugodno obiteljsko okruženje, relativno bezbrižan život,³³² kako bi došao do otjelovljenja onoga za čim je, bolje rečeno, za kim je i sam čeznuo. Onda i ne treba čuditi reakcija i jednog i drugog, naime suze radosnice, pri iznenadnom susretu: odgajatelj je postao svjestan da mu je odgajnik usvojio kreposti po kojima je sličan njemu, unatoč njegovoj odsutnosti, a odgajnik je pronašao ono na što su ga stalno kroz život privikavali, od majke, preko slugu i sluškinja pa sve do očevih prijatelja – da i sam bude neporočan³³³ Slično se ponašaju svi odgajatelji i odgajnici kad je u pitanju ideal.

Nije mogla drukčije reagirati ni Penelopa pri susretu sa svojim sinom čiji joj je dolazak nagovijestio sluga Eumej, a iz kojeg ćemo isto tako pokušati izvući »odgojna zrnca«:

»Zaplače i svog milog objumivši rukama sina,
Stane mu ljubiti glavu i obje lijepe oči;
Stane jaukat i ove progovori krilate r'ječi:
Tu li si, sunašce drago, Telemaše! vidjeti tebe
Više mislila nisam, otišao kako si u Pil.«³³⁴

Što je pak kod Penelope, Telemahove majke i Odisejeve supruge, prozročilo takvu bujicu pozitivnih osjećaja? S jedne strane zacijelo je to posljedica iznenadnog bljeska ostvarenja dugogodišnje nade da kao ožalošćena majka i supruga, osim bez muža, svim vrlinama, junaštvom i slavom ovjenčana, neće ostati i bez sina jedinca. Što se dogodilo s njezinim sinom koji je u ranoj mladosti, dok ga još nije mogao ni upoznati, ostao bez svo-

³³⁰ *Od.* IV, 726.

³³¹ *Od.* IV, 814–816.

³³² Život je za Telemaha mogao biti relativno bezbrižan da je prihvatio rasipništvo prosaca i pomirio se s tim da i njega i majku stave na zao glas.

³³³ *Od.* XVI, 214–220.

³³⁴ *Od.* XVII, 38–42. (Homer, *Odiseja*, prev. i protum. Tomo Maretić, pregl.i priir. Stjepan Ivšić, Zagreb 2003., str. 320) Posljednja dva retka identična su Eumejevom pozdravu što ga je uputio Telemahu nakon što se ovaj vratio iz Pila. (*Od.* XVI, 23–24).

jega oca? Telemah je naime vidjevši kako razulareni prosci³³⁵ njegove bez muža ostale majke,³³⁶ bezosjećajno troše njihovu imovinu, a ne mogavši to osobno spriječiti zbog svoje mladosti i nepostojanja odgovarajućih »saveznika«, svjestan da mu u toj situaciji samo otac može pružiti pomoć, potajno odlučio otići u potragu za njim.³³⁷ Krenuo je od Nelejeva Pila³³⁸ gdje je živio kralj Nestor,³³⁹ sudionik Trojanskoga rata, od kojeg se Telemah nadao dobroj informaciji. Umjesto nje dobio je savjet³⁴⁰ da o tome razgovara s Menelajem,³⁴¹ spartanskim kraljem. K njemu Telemah dolazi s Nestorovim sinom.³⁴² I uistinu, dok im obojici Menelaj pripovijeda o svojim pustolovnim dogodovštinama³⁴³ i ratničkim doživljajima, iznenada je spomenuo Odiseja koji je pretrpio i podnio muka kao niti jedan drugi Ahejac,³⁴⁴ iskazujući zbog toga žaljenje prema njegovoj supruzi Penelopi i mladahnom sinu Telemahu.³⁴⁵ Menelaj nije znao da to govori pred samim Telemahom. Potom je kazao ono čega se ponajviše pribijavao Odisejev sin, naime to da o njegovu ocu osobno ništa ne zna,³⁴⁶ ne zna je li živ ili mrtav,³⁴⁷ da zna kako se još nije vratio svome domu³⁴⁸ i da zbog toga on,

³³⁵ Riječ je o 108 udvarača koji su je salijetali tijekom dvadeset godina odsutnosti njezina muža vjerujući kako je on mrtav. (*Od.* XVI, 247–254) Na čelu im je bio zli Antinoj. Ako se k tome prida još devet sluga, odnosno pratnja, bilo je to dovoljno da se brzo uništi mukom stečeni imetak.

³³⁶ Odisej je nakon desetogodišnjeg Trojanskoga rata lutao još deset godina po morima doživljavajući mnoge opasne pustolovine. Izgubio je sve prijatelje prije nego što se vratio na Itaku, u svoje kraljevstvo. Njegova supruga i sin nisu kroz to vrijeme o njemu imali nikakvih vijesti sve dok Telemah nije došao do njih riskirajući vlastiti život.

³³⁷ Svoju nakanu otkrio je samo Eurikleji, Odisejevoj dojilji, a sad ključarici u njegovu domu. (*Od.* II, 345; 356–358)

³³⁸ *Od.* III, 4.

³³⁹ Kao starijeg i iskusnog vojnika često su ga konzultirali Agamemnon, zapovjednik grčke vojske, kao i Ahilej, najsnažniji junak u njoj. Nestor je bio poznat po dobrim savjetima i zato nije bez razloga što s njim prvim Telemah želi razgovarati o svom ocu Odiseju.

³⁴⁰ *Od.* III, 317.

³⁴¹ Spartanski kralj, brat mikenskog kralja Agamemnona, čiju je ženu Helenu oteo Paris, trojanski princ, što je bio povod Trojanskom ratu. U njemu se Menelaj proslavio ponajviše time što je spasio mrtvo tijelo Patrokla, Ahilejeva vjernog prijatelja kojeg je ubio Hektor. On se poslije rata, nakon dugogodišnjih pustolovina, ipak zajedno s Helenom sretno vratio doma gdje ga je pronašao Telemah. (*Od.* IV, 20; 71)

³⁴² Riječ je o Pizistratu. (*Od.* III, 482)

³⁴³ *Od.* IV, 82–85.

³⁴⁴ *Od.* IV, 104–105.

³⁴⁵ *Od.* IV, 107.111.

³⁴⁶ *Od.* IV, 109.

³⁴⁷ *Od.* IV, 110.

³⁴⁸ *Od.* IV, 109.

njegov ratni drug, neizmjereno pati³⁴⁹ pa i u trenutku dok udaje svoju ljubimicu³⁵⁰ za Ahilejeva potomka,³⁵¹ a Spartankom ženi vlastitoga sina.³⁵² Ipak ovaj put Menelaj nije još rekao sve što zna o Odiseju.

Prisustvujući razgovoru Menelaja i Telemaha, Helena, Menelajeva žena, čudi se sličnosti došljaka, koji se još uvijek nije očitovao, s djetetom što ga je Odisej ostavio prije odlaska u rat,³⁵³ a to potvrđuje i Menelaj vidjevši sličnost njegovih nogu, ruku, pogleda, glave, kose³⁵⁴ s Odisejevim. No ono što je kod Menelaja ponajviše pobudilo sumnju u došljaka Telemahova je reakcija na Menelajev spomen Odisejeva imena.³⁵⁵ Na koncu Nestorov sin Pizistrat otkriva Menelaju pravi identitet mlađahnog stranca. On je Telemah, Odisejev sin!³⁵⁶ Nakon toga slijedi erupcija Menelajevih pohvala Odiseju koji se za nj »mučio mnogo«³⁵⁷ i kome zbog toga duguje ljubav veću nego bilo kojem drugom Argejcu, pa mu je i obećao, ako se vrate u domovinu, pokloniti grad u Argu, kuću za njega i njegovu obitelj te prijateljsko drugovanje do smrti.³⁵⁸

Zanimljivo je koji povod Telemahovu traženju navodi njegov pratilac, ono naime što je bila srž starogrčkog odgoja: »ne bi li riječ ga ti naučio

³⁴⁹ *Od.* IV, 104.

³⁵⁰ Riječ je o Hermioni koju je Menelaj dobio s Helenom (*Od.* IV, 13) prije nego što je ona pobjegla s Parisom, trojanskim princem, sinom kralja Prijama. Ona je najprije bila obećana Agamemnonovu sinu Orestu, no u Trojanskom ratu Menelaj je promijenio mišljenje i obećao je Ahilejevu sinu Neoptolemu. Kako s Neoptolemom nije imala sreće, njezin se prvi zaručnik, Orest, pobrinuo da se ipak uda za nj nakon što je on ubio Neoptolema.

³⁵¹ *Od.* IV, 4–5.

³⁵² Riječ je o Megapentu kojeg je Menelaj dobio s robinjom u poodmakloj dobi. (*Od.* IV, 11s.; XV, 103).

³⁵³ *Od.* IV, 141–144. Odisej je naime sam sebe uhvatio u klopku. Uz Menelaja i on je bio jedan od Heleninih prosaca. Zato je njezin otac Tindarej bio vrlo zabrinut kako izbjeći sukob među njima. Odisej mu je obećao riješiti taj problem pod uvjetom da Tindarej njemu pomogne u udvaranju njegovoj budućoj supruzi Penelopi, na što je Tindarej pristao. Odisej je riješio problem tako što je od svih prosaca, prije nego što je Helenin otac rekao kome će je dati, tražio da se zakunu da će prihvatiti Tindarejevu odluku i da će poslije braniti izabranog muža. Svi su to obećali, pa i Odisej. Kad je pak došlo vrijeme sukoba s Trojancima, upravo zbog Helene, Menelajevе žene, u njega se morao uključiti i sam Odisej zbog dane zakletve. Pokušao je to izbjeći praveći se lud i sijući sol umjesto sjemena. U laži ga je uhvatio Palamed stavivši mu pred plug novorođenog sina Telemaha. Nije mogao preko njega proći pa je tako otkrio svoje mentalno zdravlje i zbog toga morao krenuti u rat.

³⁵⁴ *Od.* IV, 148–150.

³⁵⁵ *Od.* IV, 151–154.

³⁵⁶ *Od.* IV, 157.

³⁵⁷ *Od.* IV, 170.

³⁵⁸ *Od.* IV, 172–179.

koju il' djelo« (ὄφρα οἱ ἦ τι ἔπος ὑποθήσεται ἢ τι ἔργον, *óphra hoi é ti épos hypothéseai éé ti érgon*),³⁵⁹ a što je uvelike dolazilo u opasnost kada bi otac kao glavna okosnica dječakova odgoja bio odsutan.³⁶⁰ Upravo je to kod Telemaha bio slučaj. Ni on u djetinjstvu nije imao oca koji bi ga učio riječi i djelu,³⁶¹ kako bi se moglo biti nasljednikom takva oca³⁶² i u njemu prepoznavati ideal što ga se usađuje u odgajanika od rođenja pa sve do punoljetnosti.³⁶³

Telemah se, stoga, okreće svojoj glavnoj preokupaciji propitkujući i nadalje za svog oca. Kad je pak Menelaju bilo jasno koga ima pred sobom, i kad se u njemu pobudilo sjećanje na dragog prijatelja kojemu toliko duuguje, nije više mogao Telemahu ništa tajiti, nego mu je obećao reći istinu.³⁶⁴ Prepričao mu je svoj osobni susret s boginjom Idotejom, Protejevom kćeri³⁶⁵ koja mu je omogućila povratak doma i istovremeno ga uputila na svog oca Proteja, morskog starinu,³⁶⁶ svojevrsnog sveznalicu koji mu je najprije otkrio tragičnu Ajantovu³⁶⁷ sudbinu, a potom i sudbinu njegova brata Agamemnona³⁶⁸ te svih drugih iz pratnje Agamemnona³⁶⁹ i ostalih ahejskih junaka, pritom izrekavši i ono što je ponajvećma zaintrigiralo Telemaha: »samo se još jedan nalazi živ na širokom moru«. ³⁷⁰ Naravno, riječ je bila o Odiseju, Laertovu sinu, s otoka Itake,³⁷¹ Telemahovu ocu, kojeg je kao zatočenika u svojoj kući držala nimfa Kalipsa,³⁷² a onda ga morala pustiti zbog Zeusove intervencije,³⁷³ da bi potom svršio među Feačani-

³⁵⁹ *Od.* IV, 163.

³⁶⁰ *Od.* IV, 164–167.

³⁶¹ *Od.* IV, 205.

³⁶² *Od.* IV, 206.

³⁶³ *Od.* IV, 207–208.

³⁶⁴ *Od.* IV, 350.

³⁶⁵ *Od.* IV, 364–366.

³⁶⁶ *Od.* IV, 384s.

³⁶⁷ *Od.* IV, 499. Riječ je o sinu Telamonovu s kojim se Odisej natjecao za Ahilejevu ratnu opremu nakon njegove pogibije pod Trojom. (*Od.* XI, 544s). Dobio ju je, ali mu Ajant to nikada nije oprostio. (*Od.* XI, 554).

³⁶⁸ *Od.* IV, 535.

³⁶⁹ *Od.* IV, 536.

³⁷⁰ *Od.* IV, 498: εἷς δ' ἔτι που ζῶς καταρύκεται εὐρεῖ πόντῳ (*heís d'éti pu zōs katerýketai eurēi póntōj*).

³⁷¹ *Od.* IV, 555.

³⁷² *Od.* IV, 557.

³⁷³ *Od.* IV, 150.

ma³⁷⁴ čiji mu je kralj Alkinoj³⁷⁵ nakon desetogodišnjeg lutanja po morima konačno omogućio povratak kući.³⁷⁶

Vratimo se nakon ovoga opširnijeg uvoda, načinjenog u svrhu boljeg razumijevanja konteksta, odgojnim vrijednostima skrivenima u Penelopinu ushitu. On je dakle posljedica povratka njezina sina Telemaha nakon potajnog nestanka i dugogodišnje odsutnosti, na što se odlučio s nakanom da pronade svog oca, oca koji je ideal i uzor svakom djetetu, te si osigura pomoć u razračunavanju s majčnim proscima. Suze radosnice popraćene su daljnjim iskazom nježnosti: obujmljivanjem,³⁷⁷ ljubljenjem glave i očiju,³⁷⁸ upotrebom probranih riječi,³⁷⁹ što sve skupa, i danas nakon više od tri tisuće godina, predstavlja vrijednosti koje se manifestiraju u trenutku susreta roditelja s djetetom poslije duga izbivanja, i to ondje gdje je odgoj omogućio blizak odnos odgajatelja i odgajanika. U prvom su planu dakle »odgojne radnje« koje stvaraju, a potom i trajno zadržavaju povjerenje, blizinu, privrženost, vjernost. Da u Telemahovu djetinjstvu toga nije bilo, da se njegov najuži obiteljski krug prema njemu nije tako odnosio dok je bio dijete, a i da se on tako nije odnosio prema svojim, teško bi to bilo upriličiti.

Na sljedećem ćemo primjeru pokazati neke elemente odgajanja *mladića* kod Homera.³⁸⁰ Iz devetog pjevanja *Ilijade* sasvim je razvidno da je Feniks bio odgajatelj Ahileja kao mladića, kako, uostalom, to sam Feniks spominje Ahileju dok ga nagovara da se vrati u grčke čete i pomogne Agamemnonu i cijeloj njegovoj vojsci svladati grad Troju, njegova kralja Prijama i cijelu njegovu obitelj. Feniks podsjeća Ahileja na davne dane kad ga je njegov otac Pelej iz Ftije uputio Agamemnonu zajedno s njim. Kako Ahilej tada još nije bio vičan ni ratu ni životu u narodnom zboru (skupšti-

³⁷⁴ Od. VI, 2.

³⁷⁵ Od. VIII, 424–429; XIII, 52.

³⁷⁶ Od. XIII, 114–119; 187s; 251s; 553s.

³⁷⁷ Od. XVII, 38.

³⁷⁸ Od. XVII, 39.

³⁷⁹ Od. XVII, 41.

³⁸⁰ O ovome postoji i suvremena literatura: Martin Lowther Clarke, *Higher Education in the Ancient World*, London 1971.; Raffaella Criore, *Writing, Teachers, and Students in Graeco-Roman Egypt*, Atlanta 1996.; Jean Ducat, *Spartan Education. Youth and Society in the Classical Period*, Swansea 2006.; Clarence Allen Forbes, *Greek Physical Education*, New York 1929.; Marc Kleijwegt, *Ancient Youth: The Ambiguity of Youth and the Absence of Adolescence in Greco-Roman Society*, Amsterdam 1991.

ni), pridružio mu je Feniksa kao odgajatelja kako bi ga učio svemu što je potrebno za život. Evo tih riječi:

»...ta Pelej starina konjanik s tobom
Posla i mene onda, kad spremaše iz Ftije tebe
On Agamemnonu luda, još ni rata n'jesi poznavo
Jednako krvavoga ni skupština, gdje se veoma
Proslave ljudi, pa zato i posla mene, da učim
Sve to tebe, da budeš govornik i radiša dobar.«³⁸¹

Što se može s pedagoškog stajališta iščitati iz ovih nekoliko redaka devetog pjevanja *Ilijade*? Prije svega da je u staroj Grčkoj imućna obitelj, kao što je, uostalom, bila i ona Pelejeva, imala za svoju djecu, naročito onu mušku, posebnog učitelja, odgajatelja (παιδαγωγός, *paidagōgós*), koji je svog štíćenika pratio kamo god je to trebalo, a naročito kad bi išao nekome na poduku, što je i ovdje slučaj. Mirmidonski kralj Pelej šalje mladog Ahileja, svoga sina, vojskovođi Agamemnonu »u školu« kako bi ga ovaj poučio o krvavim ratnim vještinama i o aktivnom sudjelovanju u vojnim skupštinama koje su pružale jedinstvenu priliku za stjecanje slave do koje je bilo jako stalo svakom starogrčkom pripadniku plemenitaške obitelji. Ovdje Feniks spominje Ahileju da ga je on o svemu tome trebao učiti. No to, zapravo, nije prava istina. Dužnost odgajatelja je, zapravo, bila da i sam prisustvuje »nastavi« kako bi »učenika« mogao na putu do »škole« i od nje vježbati u onome što je dijete u njoj čulo i naučilo. Konkretno, radi se o nečemu što je nadilazilo Feniksove »učiteljske kvalifikacije«, naime o vježbanju u ratničkim krvavim vještinama i aktivnom sudjelovanju u vojničkim skupštinama, što je dobro poznao Agamemnon, ahejski kralj i vojskovođa, a ne Feniks. Neće ni Feniksu nedostajati »specijaliziranih« odgojnih znanja, o kojima će on osobno progovoriti i tako ih zasvjedočiti. No o tome malo kasnije.

Međutim jedanaesto pjevanje *Ilijade*, dok govori o Patroklu kao Ahilejevu učeniku, spominje kako je Ahileja poučavao i Hiron, ali u liječničkom umijeću. To će reći da je i učenik u antici imao više učitelja, već prema tome što je trebao i tko je to dobro znao. Evo navoda iz *Ilijade*:

³⁸¹ Il. IX, 438–444. (Homer, *Ilijada*, Zagreb 2003., str. 213)

»Nego me spasi ti, o Patroklo, i k lađi crnoj
Mene odvedi i str'jelu iz bedra mi izreži i krv
Mlakom mi vodom isperi i l'jekove blage i dobre
Metni mi, što te je, kažu, naučio divni Ahilej,
A njegov nauči Hiron od sviju Kentaura bolji.«³⁸²

Jasno, u prvom redu riječ je o Patroklu kao Ahilejevu učeniku, u vezi s čim se spominje da je liječničko umijeće Patroklo naučio ne samo od Ahileja nego i od Ahilejeva učitelja Hirona. To svjedoči ranjeni vitez Euripil³⁸³ koji je kao i ostali grčki borci, zacijelo, poznao Patroklovu liječničku izvrsnost, pa ga stoga usrdno moli da mu priskoči upomoć: da ga odvede na mirno i sigurno mjesto (u lađu). Nadalje tvrdi da se ratnička strijela iz tijela nije vadila, nego »izrezivala«, da se krv nije ispirala bilo kakvom, nego mlakom vodom, kako bi se potom na ranu stavljalo »blage i dobre« lijekove. U ovom trenutku Euripil spominje informaciju o Patroklovoj liječničkoj vrsnoći koju je on čuo od drugih, naime da postoji više odgajateljskih koljena njegova liječničkog umijeća. Najmlađe potječe od njegova učitelja Ahileja, ali ono starije od učitelja njegova učitelja, od samog Hirona, kentaura. Drugim riječima, Ahilejevi učitelji bili su najprije Feniks, potom Agamemnon, ali i Hiron. Prvi mu je posredovao elementarni odgoj kroz ljubav, tako što ga je držao na svojim koljenima tažeći njegovu glad i žeđ, ne mareći za dječje propuste, i tako kod njega stvarao osjećaj voljenosti, što je bila osnova za kasnije ratničko samopouzdanje. Drugi ga je učio ratničkim vještinama privikavajući ga na okrutnost te djelatnostima vezanima za nastup i uvjeravanje sugovornika u skupštinama ratnika, dok mu je treći nudio znanja koja su mogla biti presudna za nastavak vlastitog života i života njegovih suboraca, ona liječnička.

Vratimo se ponovno prvom Ahilejevom odgajatelju, Feniksu. Po sebi je pomalo dramatična povijest Feniksa, Amintorova sina.³⁸⁴ U mladosti se sukobio s vlastitim ocem kad ga je njegova majka uplela u očevu ljubavnu vezu kako bi ljubavnici omrznula svog bračnog druga. Majčina je želja bila, budući da ju je muž Amintor zbog ljubavničke veze prezirao i zapostavljao, ponovno ga vratiti sebi. Kad je otac doznao za tu igru, prokleo je

³⁸² *Il.* XI, 828–832. (Homer, *Ilijada*, Zagreb 2003., str. 276)

³⁸³ *Il.* XI, 809; 819.

³⁸⁴ *Il.* IX, 448s.

Feniksa poželjevši da mu na koljena kao djedu nikad ne sjedne Feniksov potomak,³⁸⁵ što su bogovi i uslišali, a kod Feniksa je to stvorilo toliki gnjev da ga je namjeravao ubiti vlastitim rukama. No bojeći se ljudskog prezira, a i straha da će biti prozvan ubojicom vlastitoga oca,³⁸⁶ nije to učinio. Međutim zbog te konfliktne situacije nije mogao više ostati u roditeljskom domu, usprkos molbama i zadržavanjima svoje rodbine, nego je jednom zgodom pobjegao od kuće i skrasio se u Ftiji kod Peleja, Ahilejeva oca. U novom domu naišao je na dobrodošlicu i ponovno otkrio svoj mir. Gospodar ga je učinio bogatim, štoviše, postao je njegovim vazalom, knezom,³⁸⁷ te usto i odgajateljem gazdina mladog potomka Ahileja.

Malo dalje Feniks podsjeća svog odgajanika Ahileja kako ga je od srca ljubio,³⁸⁸ a ovaj zauzvrat, dok je bio mali, nije htio biti ni s kim drugim doli s njim; nije htio jesti dok ga Feniks ne bi stavio na svoja koljena; ni od koga drugoga nije htio uzeti vina doli od njega; sam nije ništa mario kad bi mu dijete po košulji prolilo vino itd.³⁸⁹ Sve kvalitete vrlo privržena i skrbna odgajatelja kojeg je odgajanik prihvatio kao svoga,³⁹⁰ ali i obrnuto. No nakon nabranja pozitivnih »odgojnih vrlina« Feniks podsjeća i na onu drugu stranu odgoja kazavši: »tako se napatih mnogo i izmućih okolo tebe«.³⁹¹

Feniks u svom prisjećanju podvlači vrlo važnu komponentu odgoja, naime tu da je odgajanje uz ostalo i teret, obveza, patnja, a ne samo lagoda i ugodan osjećaj. Odgoj pretpostavlja angažman koji često puta graniči, štoviše, poistovjećuje se sa žrtvovanjem samoga sebe, pa i stupnjem empatije koja nalikuje na posinjenje odgajanika, iako mu je roditelj još uvijek živ. Usprkos svemu ili upravo zbog toga, morao je to biti krasan osjećaj vlastitoga odgojnog uspjeha kad Feniks završava svoj sud o svojoj davnoj odgojnoj djelatnosti tvrdnjom: »Ahileju bozima slični«.³⁹² Što je mogao dobiti kao nagradu, ili što je više mogao očekivati starogrčki odgajatelj od svog odgojnog angažmana doli da mu na koncu odgajanik izgleda božan-

³⁸⁵ *Il. IX, 455ss.*

³⁸⁶ *Il. IX, 461.*

³⁸⁷ *Il. IX, 485.*

³⁸⁸ *Il. IX, 486.*

³⁸⁹ *Il. IX, 486s.*

³⁹⁰ Štoviše, izrijekom kaže da ga je posinio. *Il. IX, 494.*

³⁹¹ *Il. IX, 492–494: ὣς ἐπὶ σοὶ μάλα πολλὰ πάθον καὶ πολλὰ μόγησα (hōs epì soi mála pollà páthon kai pollà mógēsa).*

³⁹² *Il. XXIV, 486. (Homer, Ilijada, Zagreb 2003., str. 583)*

skim, bogolikim, bogu sličnim?! Ne nazire li se već ovdje ono što će kasnije Platon nazvati »svijetom ideja«, ideja koje postoje zasebno, od vječnosti, koje su svijet ideala u »onostranosti«, a s kojima će se uspoređivati svaki ljudski lik i kojima će težiti svaka ljudska djelatnost. Zacijelo Ahilej to nije mogao nikako biti da je slučajno uzmanjkala prva ljubav, a onda i sustavna skrb oko njega kad je trebao toplu riječ, pomoć, prihvaćanje, praštanje, kako bi se raslo u samopouzdanju i prihvaćanju sebe kao prepoznatljive vrijednosti, zbog koje je kasnije kao junak bez premca bio prepoznat i prihvaćen i od svojih suboraca. Podlogu je stvorio Feniks, njegov najraniji odgajatelj.

Koliki je utjecaj kod starih Grka pojedini odgajatelj imao na svog odgajnika, razvidno je upravo iz devetog pjevanja *Ilijade* kad Feniksa, Ahilejeva odgajatelja, skupština vojske postavlja na čelo povjerenstva koje se upućuje Ahileju kako bi ga se privoljelo na pomirenje s Agamemnonom. Njega se stavlja u društvo s Ajantom i Odisejem.³⁹³ Prvi je Ahilejev stričević, ahejski junak koji je u lađama doveo vrsne čete bojovnika s otoka Salamine pod Troju i tako znatno pridonio ratničkoj snazi Grka, dok Odisej zbog svoje hrabrosti, ali i svoje domišljatosti pripada među prve grčke junake u tom sudbonosnom ratu. U tom i takvom društvu najboljih ahejskih junaka i Ahileju najdražih Argejaca³⁹⁴ Feniks nije mogao biti doli i sam junak i vitez,³⁹⁵ što je on uistinu i bio kao Pelejev vazal. Stoga je očito da je ovdje odgajateljev lik Feniksa u uskoj vezi s »odgojnim idealima« druge dvojice poslanika od kojih Ajant više utjelovljuje *djelo*, a Odisej *riječ* – oni na taj način manifestiraju i do ideala sublimiraju onu Feniksovu tvrdnju: »da budeš govornik i radiša dobar«.³⁹⁶ Drugim riječima, kao što to izgleda u Feniksovim očima kad pred sobom ima cjelovita i profilirana heroja, u Ahileju je objedinjeno oboje, došlo je do nevjerojatne usklađenosti duhovnih i djelatnih kvaliteta. Stoga se Feniks može nadati da njegov apel na promjenu Ahilejeva stava prema Agamemnonu može imati učinka,³⁹⁷ jer takvih je primjera u grčkoj prošlosti puno,³⁹⁸ primjerice onaj Meleagrov, iako se to nije zbilo tako brzo kod Ahileja pa se ovaj oblik go-

³⁹³ *Il.* IX, 168s.

³⁹⁴ *Il.* IX, 520ss.

³⁹⁵ *Il.* IX, 485.

³⁹⁶ *Il.* IX, 443.

³⁹⁷ *Il.* IX, 496ss.

³⁹⁸ *Il.* IX, 524ss. Tu se primjerice spominje sukob Etoljana i Kureta.

vora može shvatiti tek kao »uzorak odgajateljeva protreptičkog nagovora njegovu odgajaniku«³⁹⁹ kao tipična oblika poučna govora. Tom se usporedbom u ovom slučaju mogao koristiti Feniks koji je s pravom računao na Ahilejevu odanost, dok bi kod druge dvojice članova poslanstva tako nešto moglo izazvati samo još veće zaoštavanje konflikta. U toj dramatičnosti nazire se etički i odgojni obrat unutar kojeg pravedna srdžba sve više pritišće u smjeru svijesti gdje se raspliće sukob o kojem ovisi sudbina Grka, ali i Ahilejeva sloboda, a tiče se s jedne strane molbi, a s druge okornosti ljudskog srca.

Na taj je način pjesnik u Feniksovu liku samom odgoju postavio visoki spomenik, kojem se on, uostalom, divi, ali iz kojeg proizlazi i Ahilejeva sudbina kao posljedica plemenitaškog odgoja unutar kojeg se kristale muževne kreposti, ali i zaslijepljenost »pravednom srdžbom« kao iracionalnom moći koja može stati na put cjelovitu odgoju. Zato je pjesnik i oličenje molbi koje su namijenjene ljudima, doduše sporih, ali u stanju da poprave štetu što ih prouzroči ljutnja. Pjesnik taj čovjekov unutrašnji svijet predstavlja kroz religiozne simbole. S jedne strane je božica Ata kao personifikacija obmane, a s druge strane su božanske moći Molbe, bolje rečeno molitve, koje su spore i vuku se polako za njom, no ipak su i kao takve Zeusove kćeri koje treba častiti jer prijateljski pomažu čovjeku. U suprotnom, ako ih čovjek odbaci, dolazi Ata koju se može umiriti tek vrlo zahtjevnim otkupninama.

Riječ je, zapravo, o predodžbi dobrih i zlih demona, dobra i zla kao takvog, a koja još nije dotakla razinu apstrakcije, no zato nije manje očita glede otimanja oko ljudskog srca, odnosno nutarnjeg sukoba strasti i znanja kao središnjeg odgojnog problema. Jasno da bi se u ovaj odgojni koncept teško moglo uključiti suvremeni pojam slobodnog odgoja kao i svojevrsnu krivnju u tom smislu. Starija odgojna misao je u tom tragičnija, a ljudski ulog dramatičniji, što je, uostalom, razvidno iz Homerovih epova. No praktični starogrčki plemenitaški odgojni stav ovdje se kristalio u svom najstarijem i najljepšem izvoru osvještavajući probleme granica ljudskog odgoja.

³⁹⁹ Werner Jaeger, *Paideia. Die Formung des griechischen Menschen I–III*, Berlin – New York 1989., str. 52.